

SYLWIA KAMIŃSKA-MACIĄG ORCID: 0000-0001-9541-3200
Uniwersytet Wrocławski

O polityce, wojnie, ideologiach i ich wpływie na literaturę dziecięcą i młodzieżową

Recenzja tomu *Political Changes and Transformations in Twentieth and Twenty-first Century Children's Literature* pod red. Bettiny Kümmerling-Meibauer i Farriby Schulz, Universitätsverlag Winter, Heidelberg 2023, ss. 415.

Abstrakt: Artykuł stanowi recenzję książki *Political Changes and Transformations in Twentieth and Twenty-first Century Children's Literature*, tomu wydanego w 2023 roku pod redakcją Bettiny Kümmerling-Meibauer oraz Farriby Schulz, skupiającego się na znaczeniu przemian systemów politycznych w literaturze dla dzieci i młodzieży od początku XX wieku do teraźniejszości. Ten tytuł charakteryzuje się międzynarodowym zakresem porównawczym w aspekcie badań nad wpływem koncepcji politycznych i ideologicznych na literaturę skierowaną do najmłodszych czytelników, jak również nad kwestiami związanymi z obecnymi w kulturze traumą, (post)pamięcią, a także dyskursem o przesiedleniach i emigracji.

Słowa kluczowe: literatura dziecięca, polityka, wojna, trauma, postpamięć, emigracja

On Politics, War, Ideologies, and Their Influence on Children's and Young Adult Literature

Review of *Political Changes and Transformations in Twentieth and Twenty-first Century Children's Literature* ed. by Bettina Kümmerling-Meibauer and Farriba Schulz, Universitätsverlag Winter, Heidelberg 2023, pp. 415.

Abstract: This article is a review of *Political Changes and Transformations in Twentieth and Twenty-first Century Children's Literature* (2023), volume edited by Bettina Kümmerling-Meibauer and Farriba Schulz. The book focuses on the significance of changes in political systems in literature for children and young adults from the early twentieth century to the present. The collection features contributions by international scholars examining the influence of political and ideological concepts on literature aimed at young people, as well as issues related to trauma, (post)memory, and the discourse of displacement and migration.

Keywords: children's literature, politics, war, trauma, post-memory, emigration

Już na samym początku wstępu do książki *Political Changes and Transformations in Twentieth and Twenty-first Century Children's Literature* Redaktorki śmiało stawiają tezę, iż nie istnieje literatura przeznaczona dla dzieci czy młodzieży, która w jakikolwiek sposób nie byłaby „upolityczniona” (Kümmerling-Meibauer, Schulz, 2023: 9). Twierdzenie, że szeroko rozumiana polityka, będąca częścią życia społecznego, dotyczy tylko dorosłych, zakłada jednak, że w książkach dla najmłodszych nie ma dla niej miejsca, ponieważ są one politycznie „neutralne” albo wręcz celowo od tego „dorosłego” świata odseparowane (por. Hunt, 1994: 3; Keyes i McGillicuddy, 2014). Można przypuszczać, że u podstaw takiej konstatacji stoją teorie pedagogiczne z początku XX wieku, które wskazywały na potrzebę usunięcia z okresu dzieciństwa „negatywnych i mrocznych doznań oraz zastąpienie ich doświadczeniem radosnym, dającym dziecku poczucie, że jest ono akceptowane, bezpieczne i otoczone życzliwością, co przyczyni się do uniknięcia urazów i fobii, które mogą negatywnie oddziaływać na dorosłe życie człowieka” (Kadykało, 2014: 350), a których bezpodstawność krytycy literatury szybko wskazali (zob. Bettelheim, 1985). Jak przekonują Bettina Kümmerling-Meibauer i Farriba Schulz, niemówienie o polityce, ideologiach, prawach człowieka, religii czy historii w twórczości literackiej skierowanej do młodych odbiorców to również swojego rodzaju manifest polityczny (zob. Kümmerling-Meibauer, Schulz, 2023: 10). Niezaprzeczalnie literatura dziecięca od zawsze funkcjonuje w przestrzeni kulturowej narodów jako narzędzie polityczne, ale to współczesna książka dziecięca i młodzieżowa, w której granice między tym, co jest właściwe dla dzieci, a tym, co adresowane jest do dorosłych odbiorców, stają się coraz bardziej elastyczne, odznaczają się szczególnym potencjałem edukacyjnym. W retorykę analizy motywów związanych z wieloaspektowo pojmowanym życiem społeczno-politycznym w literaturze dziecięcej i młodzieżowej bezsprzecznie wpisuje się wydany w Heidelbergu przez Universitätsverlag Winter w 2023 roku recenzowany tom (książka została opublikowana w serii „Studien zur europäischen Kinder und Jugendliteratur/Studies in European Children's and Young Adult Literature”, nr 13). Monografię zbiorową *Political Changes and Transformations in Twentieth and Twenty-first Century Children's Literature* należy uznać za niezwykle interesującą i pomocną, podkreślając jednocześnie zarówno jej wartość conceptualną, jak i przydatność dla badaczy posiadających już dorobek w zakresie literaturoznawstwa oraz dla studentów i wszystkich zainteresowanych współczesną problematyką literatury dziecięcej i młodzieżowej.

Trzeba zaznaczyć, że zebrane przez Redaktorki rozdziały obejmują bardzo szerokie spektrum prezentowanych badań. Jak akcentują we wstępie Kümmerling-Meibauer i Schulz, wyselekcjonowane i zamieszczone w tomie teksty dotyczą literatury dziecięcej i młodzieżowej analizowanej w perspektywach międzynarodowej i interdyscyplinarnej, co czyni książkę innowacyjną pod względem tematyki. W aspekcie badań nad wpływem polityki na literaturę dziecięcą *Political Changes and Transformations in Twentieth and Twenty-*

-first Century Children's Literature to pozycja cenna, ukazująca różnorodne podejścia do wciąż aktualnego tematu badawczego. W ramach przekraczających granice porównań Autorzy i Autorki pytają bowiem, jakie koncepcje polityczne i ideologiczne są nieodłącznie związane z literaturą dla dzieci i młodzieży, w jaki sposób wpływały one na pisarzy i jakie zmiany w podejściu do literatury dziecięcej wymuszają aż do dziś. Równocześnie ważnym wydaje się być zakreślony w tytule przedział czasowy (od początku dwudziestego wieku do współczesności), a także narzucony przez Redaktorki dyskurs, stawiający w opozycji różne polityczne i kulturowe przejawy życia społecznego, między innymi demokrację oraz rządy autorytarne, wolność i polityczną cenzurę, nacjonalizm i globalizm itd. Odnosząc się do historii powojennej Europy i świata, badacze ponadto w ciekawy sposób starają się odpowiedzieć na pytania o to, jak II wojna światowa oraz okres powojenny reprezentowane są w literaturze współczesnej, jaką rolę odgrywa w książce dziecięcej i młodzieżowej kategoria traumy i (post)pamięci, jak kształtuje się w niej dyskurs na temat przymusowych przesiedleń, emigracji w opozycji do izolacji, co więcej – jakie znaczenie mają w niej nacjonalizm i globalizm. Takie zestawienie celów badawczych niewątpliwie wpasowuje się w aktualne tendencje w badaniach nad literaturą.

Opiniowany tom składa się z odredaktorskiego wstępu oraz osiemnastu rozdziałów, uporządkowanych w pięciu tematycznych częściach. We wstępie naświetlono, na podstawie adekwatnie zebranych źródeł, koncepcję monografii oraz ogólny zarys badań nad wykorzystywanymi w literaturze dziecięcej i młodzieżowej motywami wojen i terroru, Holokaustem i konfrontacją z nią młodych odbiorców, emigracją, przesiedleniem i uchodźstwem, jak też rolę dzieci w procesie budowania i trwania narodów. Nie pominięto również obecnych w analizie literatury dziecięcej *memory studies* i prób wyznaczenia celów na przyszłość.

Część pierwsza pod tytułem *Nation Building And The Idea Of The Child Citizen* za punkt wyjścia dla rozważań przyjmuje, tak ważną w powojennej Europie i na świecie, koncepcję odbudowywania narodów, uzyskiwania niepodległości w pozaeuropejskich koloniach, stawiania nowych granic, tworzenia nowych państw, a co za tym idzie, nowych systemów politycznych. Jak udowadniają Autorki czterech zamieszczonych w tej części rozdziałów, niejednokrotnie w ślad za budowaniem „nowego” narodu pojawia się konkretna wizja dziecka jako obywatela, jego konkretnej roli w społeczeństwie. Zmianę takiego wyobrażenia trafnie opisuje Svetlana Kalezić Radonjić, biorąc na swój warsztat badawczy pięć czarnogórskich powieści, powstałych od połowy dwudziestego wieku do dzisiaj, w których analizuje ona sposób, w jaki rozpad Jugosławii wpłynął na zmiany w koncepcji charakteryzacji dziecka. Badaczka dekonstruuje społecznie odpowiedzialnego bohatera i wprowadza na nowo obraz niewinnego dzieciństwa. Smiljana Narančić Kovač zaś, skupiając się na chorwackich książkach obrazkowych, wydanych w latach 1919–1953, prezentuje przykłady zmieniających się uśposobień przedstawianych dzieci pod wpływem radykla-

nych przemian politycznych i społecznych. Autorka pokazuje, jak przedwojenne radosne i indywidualne charaktery dzieci zostają zastąpione przez powagę i zbiorową tożsamość małych obywateli w czasie wojny i tuż po jej zakończeniu. Co ciekawe, w tej części książki, Maria Teresa Cortez w rozdziale *Children's Literature and the Portuguese Colonial Empire (1925–1940)* przenosi czytelnika w inny zakątek świata, aby na przykładzie wybranych powieści dla dzieci pokazać oddziaływanie kolonializmu i reżimu władz na literaturę dziecięcą. Bada ona między innymi sposób, w jaki autorzy książek reagowali na zmiany w programie edukacji, propagandę oraz autorytarny program polityczny Estado Novo. Do tego samego ustroju politycznego odwołuje się również Sara Reis da Silva, porównując powieść wydaną w czasie rządów portugalskiego dyktatora António de Oliveira Salazara ze współczesną demokratyczną portugalską literaturą dziecięcą, co pozwala jej na podkreślenie zmian w charakterologii dziecka w odniesieniu do dwóch skrajnie różnych ustrojów politycznych. Oba artykuły dobrze wpisują się w tematykę rozdziału dotyczącą roli dziecka w „nowym” państwie.

Ważnym powodem podjęcia rozważań w części drugiej, zatytułowanej *Dreadful War Experiences: World War II And The Effects Of The Cold War*, stało się ukazywanie w dziełach literackich różnych reprezentacji wojny oraz wpływu, jaki miała ona na dzieciństwo jej ofiar. Znalazły tu swoje miejsce badania Katarzyny Marciniak, która w interesujący sposób łączy kulturowe dziedzictwo starożytnej Grecji i Rzymu z historią Polski na przestrzeni XX i XXI wieku, z naciskiem na literaturę skierowaną do dzieci i młodzieży. Badaczka analizuje obecny w kulturze i literaturze mit trojański. W efekcie stawia tezę, że wczytując się w to unikalne dzieło, człowiek ma szansę lepiej zrozumieć przemiany zachodzące we współczesnym świecie. W tej części monografii został zamieszczony również inny tekst polskich Autorów: Katarzyna Biernacka-Licznar i Natalia Paprocka, skupiając się na literaturze zagranicznej, importowanej do Polski w latach 1948–1956, prezentują czytelnikowi wybrane mechanizmy i strategie, jakie rządziły literaturą dziecięcą w okresie politycznej cenzury. O reprezentacji traumy wojny, jej dramatycznych przedstawieniach i potencjale, jaki mógł ten niesie w sferze edukacji dzieci, w oparciu o książki obrazkowe, piszą Åse Marie Ommundsen i Gro Marie Stavem, zaś Victoria de Rijke, wprowadzając w rozdziale *Hidden in Plain Sight: Explorations of the Cold War in Selected Picturebooks* termin „pamięci upośledzonej” („hypomnesia”), zgłębia obrazy graficzne zimnej wojny. Czyni to poprzez porównanie tych powstałych w latach osiemdziesiątych ubiegłego wieku do współczesnych. Rijke stwierdza, że późniejsze prace przyjmują postawę bardziej sentymentalną, nostalgiczną, bezkrytyczną jako wynik faktu, iż autorzy i wydawcy nie byli częścią opisywanych zdarzeń.

U podstaw trzeciego rozdziału pod tytułem *Practices Of (Post-)Memory* stoi znaczenie kategorii pamięci o wydarzeniach minionych i jej wpływie na strategie narracyjne w literaturze dla dzieci. Olga Mikhailova, biorąc na warsztat

badawczy dwie współczesne rosyjskie powieści dla młodzieży, których akcja rozgrywa się w czasach stalinowskiego terroru, udowadnia, że współcześni autorzy odwołują się do tradycji przedstawienia w literaturze rosyjskiej dziecięcych doświadczeń traumatycznych, przy ich jednoczesnym uwspółcześnieniu – zmianie zakończenia, w którym bohaterowie mają możliwość „uleczenia” się z traumy i zachowania nadziei na szczęśliwe dorosłe życie. Dorota Michułka natomiast, w rozdziale dotyczącym współczesnych polskich powieści historycznych przeznaczonych dla młodych czytelników, udowadnia, że osadzone w kontekstach społeczno-kulturowych i historyczno-politycznych książki stanowią dobre źródło obserwacji transformacji politycznych i społecznych oraz ich wpływu na przedstawianie dzieciństwa, będąc jednocześnie kluczowym nośnikiem pamięci o wydarzeniach minionych. Badaczka w ciekawy sposób dowodzi, że omawiane historie rodzinne stanowią platformę do międzypokoleniowych dyskusji i refleksji na temat przeszłości. Vassiliki Vassiloudi i Anastasia Economidou, odnosząc się do reprezentacji greckiej wojny domowej (1946–1949) w literaturze, na podstawie powieści młodzieżowych wydanych w latach 1983–2011, badają, jak dzieła epoki „po konflikcie” starają się przedstawić młodemu pokoleniu rozłam, a tym samym go zażegnać.

Część czwarta, *Migration And Transnationalism*, niewątpliwie stanowi cenną wartość dla tomu, gdyż porusza istotne i kontrowersyjne kwestie związane z emigracją i jej wpływem na tożsamość narodową. Znajdziemy tu teksty między innymi Mateusza Świetlickiego oraz Kennetha Kidda. Pierwszy z badaczy, analizując *A Drop of Rain* Heather Kirk, kanadyjską powieść dla młodzieży o polskiej tematyce, opiera się na pojęciu pamięci wielokierunkowej Michaela Rothberga i wskazuje na pozytywny aspekt tego typu literatury, taki jak edukacja dotycząca kraju przodków głównej bohaterki, nastolatki odkrywającej swoje polskie korzenie. Jednak poza tym Świetlicki pokazuje zawarte w powieści przykłady deformowania najnowszej historii Polski. Kidd zaś, badając kubańską i kubańsko-amerykańską literaturę dla dzieci, twierdzi, że burzliwe relacje Kuby i Stanów Zjednoczonych są w niej zauważalne, a co więcej – oddziałują na narracje pisarzy przebywających na emigracji, jak też na historie o dziedzictwie kulturowym i społecznym. W tej części monografii odnajdujemy również tekst Angeli Yannicopoulou, która na podstawie greckich książek obrazkowych dotyczących uchodźców greckich oraz „innych” opisuje skrajnie różne portrety migracji, uchodźstwa, a ponadto nostalgii i tęsknoty za rodzimym krajem w kreowaniu tożsamości bohaterów.

W części piątej, *Following A Socio-Political Agenda: Empowerment Through Stories*, Autorzy tekstów zgłębiają sposoby, w jakie tematy socjopolityczne w literaturze dla dzieci i młodzieży mają za zadanie wpłynąć na młodego czytelnika. Tzina Kalogirou oraz Myrsini Vlassopoulou analizują postać tyrana/dyktatora, prezentując współczesną literaturę dotyczącą aspektów greckiej polityki. Hadassah Stichnothe bada zaś niedawno opublikowane kolekcje kobiecych biografii zbiorowych i ich feministyczny potencjał. Ostatni tekst autor-

stwa Owena Hodkinsona to powrót do czasów starożytnych i mitu o Ikarze. Badacz przedstawia czytelnikom „wzlot i upadek” Ikara jako temat pojawiający się w angielskiej literaturze dziecięcej i młodzieżowej na przestrzeni XX i XXI wieku, zwracając uwagę na konteksty społeczno-polityczne i ich odzwierciedlenie w różnych wariacjach tego powracającego w literaturze mitu.

Bez wątpienia książce *Political Changes and Transformations in Twentieth and Twenty-first Century Children's Literature* należy postawić najwyższą ocenę w kwestii zgodności problematyki poszczególnych artykułów z profilem monografii, a także pod względem ich wartości poznawczej i nowatorstwa, wykorzystania źródeł i literatury przedmiotu oraz poprawności języka i poziomu redakcji tekstów. Prezentowana monografia zbiorowa ukazuje szerokie spektrum interdyscyplinarnej analizy skutków przemian politycznych i kulturowych w literaturze dziecięcej i młodzieżowej. Jednocześnie nie wyczerpuje ona przedsięwziętego tematu, a raczej prowokuje do dalszych rozważań, biorących pod uwagę czynniki, takie jak ciągłe zmiany polityczne i ideologiczne oraz ich nieustanny wpływ na kształt reprezentacji dzieciństwa i samych dzieci w literaturze i kulturze.

BIBLIOGRAFIA

- Bettelheim, B. (1985). *Cudowne i pożyteczne. O znaczeniach i wartościach baśni*, t. 1 (tłum. D. Danek). Warszawa: Wydawnictwo PIW.
- Hunt, P. (1994). *An Introduction to Children's Literature*. Oxford: Oxford University Press.
- Kadykało, A. (2014). *Dzieciństwo jako rosyjski temat kulturowy w XX wieku*. Kraków: Księgarnia Akademicka.
- Keyes, M., McGillicuddy, A. (2014). *Politics and Ideology in Children's Literature*, Dublin: Four Courts.
- Kümmerling-Meibauer, B., Schulz, F. (red.). (2023). *Political Changes and Transformations in Twentieth and Twenty-first Century Children's Literature*. Heidelberg: Universitätsverlag Winter.
- Wrońska, A. (2011). Bajka w służbie ideologii komunistycznej. Przypadek Jewgienija Piermiaka. – *Ex Nihilo* 1(5), s. 87–99.